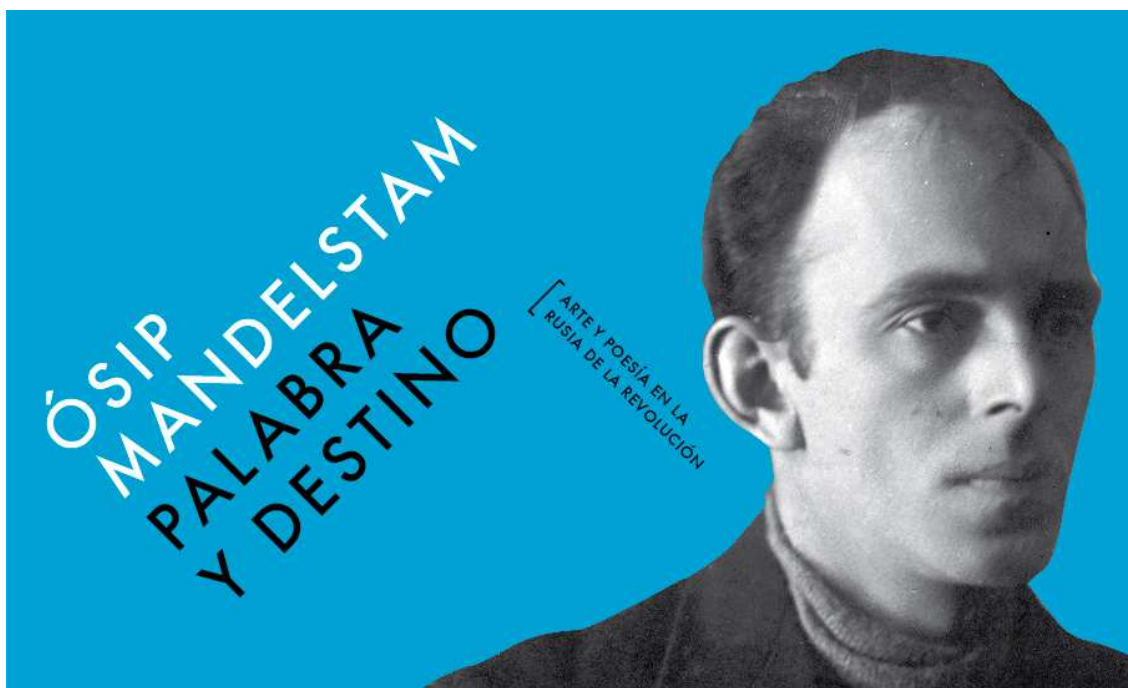

Óssip Mandelstam a la península Ibèrica: de Sefarad a la «boscosa Salamanca» (en el 125è aniversari del naixement del poeta)

Sebastià Moranta (Marburg / Göttingen)

1. L'exposició «Óssip Mandelstam. Paraula i destí» (Heidelberg-Granada, 2016).
2. Orígens familiars: el «caos del judaisme».
3. Elements de cultura hispànica i el mite europeu de Mandelstam.
4. L'exili a Vorónej, o la «boscosa Salamanca».
Poetes espanyols i portuguesos víctimes de la Inquisició (V. Parnakh, 1934).
5. Montserrat Roig a Leningrad: *L'agulla daurada* (1985).
6. Traductors de l'obra de Mandelstam al català i a l'espanyol.
7. L'«Epigrama sobre Stalin» (1934). Les versions de J. García Gabaldón (castellà; 1999) i H. Vidal (català; 2009).
8. A tall de conclusió.

[1]

Lo mismo que una partícula de almizcle llena toda la casa, así la más mínima influencia del judaísmo basta para colmar toda una vida. ¡Oh, qué fuerza tiene su aroma! ¿Podía, acaso, no darme cuenta de que en las casas auténticamente judías olía de distinto modo que en las casas de los arios? Y no se trata tan sólo del olor de la cocina, sino también de las personas, las cosas, la ropa. Recuerdo ahora cómo me vi envuelto por ese dulzón olor judío en la casa de madera de mis abuelos de Riga, en la clase Kliuchevaya. Ya el despacho de mi padre no se parecía al paraíso de granito de mis armónicos paseos; también me llevaba a un mundo extraño y la mescolanza de su mobiliario, los diversos objetos que en él se contenían se juntaban en mi mente, formando un fuerte nudo. [...]

Hasta la fecha me sabe a yugo y trabajo el penetrante olor a cuero curtido. [...]

¡Con qué persuasión sonaban esos violines suavizados por la abulia italiana, pero rusos pese a todo, en la sucia cloaca judía!

El rumor del tiempo. Trad. de Lydia Kúper (1981), p. 85-105.

[2]

VI. Вечный жид

Мандельштам убеждал меня, что тяга на юг у него в крови. Он чувствовал себя пришельцем с юга, волею случая закинутым в холод и мрак северных широт. Мне казалось нелепым, что он связывает себя со Средиземноморьем: ведь предки нынешних российских евреев в незапамятные времена потеряли связь с его берегами и через владения германских князьков, через земли рассеяния и уже не первого изгнания перебрались в пределы России, чтобы поселиться на западных окраинах среди чуждых народов. Так было и в библейские времена: праотцы селились на чужих землях под чужими городами и у чуждых народов покупали право хоронить своих близких в чужих пещерах среди чужих пастбищ. Может ли кровь хранить память об этих скитаниях?

Надежда Мандельштам, *Книга вторая. Воспоминания*. «Вечный жид».

[3]

Я пью за военные астры, за все, чем корили меня:
За барскую шубу, за астму, за желчь петербургского дня,
За музыку сосен савойских, Полей Елисейских бензин,
За розы в кабине ролс-ройса, за масло парижских картин.
Я пью за бискайские волны, за сливок альпийских кувшин,
За рыжую спесь англичанок и дальних колоний хинин,
пью, но еще не придумал, из двух выбираю одно:
Веселое асти-спуманте иль папского замка вино...

1931

[4]

Vuelvo de nuevo los ojos a Pavlovsk y recorro por las mañanas los pasillos y salas de parquet de la estación que la noche llenó de confetti y serpentinas con un espesor de medio metro, huellas de la tormenta que lleva el nombre de «gala» o beneficio. Transformaban las lámparas de petróleo en eléctricas. Por las calles de Petersburgo aún corrían tranvías tirados por jamelgos viejos, parecidos al de Don Quijote. Por la calle Gorójojaia hasta el jardín de Alejandro circulaba un «familiar», el modo más antiguo de transporte social, y tan sólo por la avenida Nevski, haciendo sonar estrepitosamente sus campanillas, corrían los coches nuevos, amarillos, a diferencia de los viejos de sucio color rojo, tirados por caballos briosos, bien cebados.

El rumor del tiempo. «Música en Pávlovsk». Trad. de Lydia Kúper (1981), p. 75.

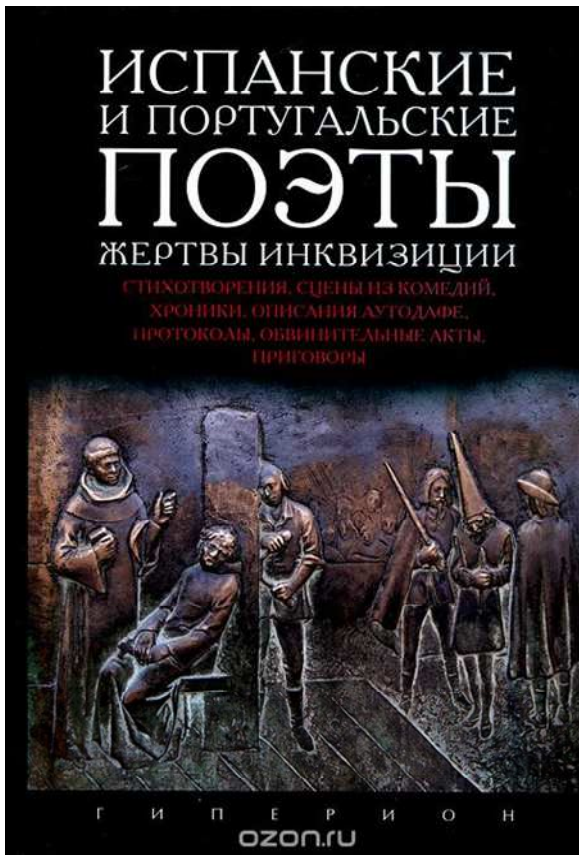
Miro cap a Pàvlovsk altra vegada i recorro de bon matí els camins de moqueta i el terra de parquet de l'estació, que anit passada van quedar coberts per dos pams de confeti i serpentines, rastres d'una tempesta que s'anomenava «gala» o benefici. Els fanals de petroli s'anaven convertint en elèctrics. Pels carrers de Petersburg encara corrien els tramvies de cavalls, tirats per quixotescos rossins que s'entrebancaven. Al llarg del carrer Gorókhovaia, fins al jardí d'Alexandre, circulava la *karetka*, la forma més antiga de transport públic a la ciutat. Només per l'avinguda Nevski, fent dringar amb estrèpit les campanetes, lliscaven els vagons nous —pintats de groc a diferència dels vells, que eren d'un color bordeus brut— arriats per cavalls robustos i ben alimentats.

La remor del temps. «Música a Pávlovsk». Trad. de Sebastià Moranta (inèdita).

Еще раз оглядываюсь на Павловск и обхожу по утрам дорожки и паркетные вокзала, где за ночь намело на пол-аршина конфетти и серпантина, – следы бури, которая называлась "бенефис". Керосиновые лампы передельвались на электрические. По петербургским улицам все еще бегали конки и спотыкались донкихотовые конюшные клячи. По Гороховой до Александровского сада ходила "каретка" – самый древний вид петербургского общественного экипажа; только по Невскому, гремя звонками, носились новые, желтые, в отличие от грязно-бордовых, курьерские конки на крупных и сытых конях.

Шум времени. «Музыка в Павловске».

[5]

[6]

La antología de Parnaj fue reeditada en 2012 y así se pudo reanudar la búsqueda de ancestros judeoespañoles. ¿O se trata quizá de tres poetas diferentes en uno? Estas características podrían ser aplicadas a Fray Luis de León (1528-1591), quien dio clases en Salamanca después de sus estudios de teología, era descendiente de marranos y fue inculcado por el tribunal de la Inquisición en 1571 por la interpretación herética de la Biblia. Y además había traducido al español el *Cantar de los cantares* de Salomón y el *Libro de Job* de la Biblia (pero también a Homero, Virgilio y Horacio), lo cual reforzaba la sospecha de criptojudasmo. Pasó cinco años en las mazmorras de la Inquisición, salió en libertad y retomó su actividad docente en Salamanca, donde hoy una estatua en la plaza de la Universidad lo recuerda. Su obra poética apareció póstumamente en 1631.

¿O sera quizá David Abenatar Melo (siglo XV o XVI, datos personales desconocidos) el misterioso antepasado de Mandelstam? Había traducido los Salmos de David y había sido igualmente torturado y acusado de judaización clandestina. En 1611 fue puesto en libertad (o quizá logró escapar). Su traducción de los salmos en español apareció en 1626 en Fráncfort del Meno. Esto nos lleva a pensar en el poema «Al habla alemana» (8-12 de agosto de 1932), donde Mandelstam sueña con un encuentro entre la mística judía y el siglo XVIII de la *Aufklärung* alemana. De este poema son los siguientes versos: «En Fráncfort los padres bostezaban. / De Goethe entonces ni una palabra se sabía». David Abenatar Melo expone en sus poemas las torturas sufridas, pero también da cuenta de su liberación: ¿quizá esto significó una señal de esperanza para el alma del desterrado Mandelstam?

¿O era acaso el antepasado de Daniel Levi de Barrios (1625-1701)? Este nació como Miguel de Barrios cerca de Córdoba, la patria del poeta Luis de Góngora, a quien Mandelstam elogiara como el «nuevo Homero», y cuyas *Soledades* imitara mediante opulentas metáforas. Daniel Levi de Barrios viajó mucho en su juventud, estuvo en Orán, Niza, Livorno, Bruselas. Estremecido por los autos de fe y las ejecuciones de las que eran víctimas los marranos, reconoció públicamente en Livorno su origen judío. Y llegó a Amsterdam, a donde huían de la hoguera de la Inquisición muchos de los judeoespañoles bautizados a la fuerza. Cuando apareció Shabtai Tzvi (1626-1676), autoproclamado como el Mesías, Daniel Levi de Barrios renunció a todos sus bienes materiales, se dedicó a esperar el milagro de la redención y murió siendo un mendigo.

De todas estas tres figuras se pueden deducir los rasgos de los soñados antepasados de Mandelstam. ¿Se inventaría Mandelstam un antepasado sefardita que fuera la síntesis de diversos caracteres? Nadezhda Mandelstam no nos revela su nombre, con lo cual seguirá siendo un misterio.

Ralph Dutli, «El jilguero y el caballo azul». Trad. de Geraldine Gutiérrez-Wienken. En: Dutli, R.; Mikuschewitsch, V.; Moranta, S.; Nerler, P. *Ossip Mandelstam. Wort und Schicksal / Ósip Mandelstam. Palabra y destino*. Heidelberg: Das Wunderhorn, 2016, p. 243-245.

[7]

252

Когда щегол в воздушной сдобе
Вдруг затрясется, сердцевит,
Ученый плащик перчит злоба,
А чепчик черным красовит.

Клевещет жердочка и планка,
Клевещет клетка сотней спиц —
И всё на свете наизнанку,
И есть лесная Саламанка
Для непослушных умных птиц.

Декабрь 1936

XXXVII

Cuando el jilguero en la galleta aérea
de repente se pone ansioso y trémulo,
la capa de estudiante pimienta la maldad,
y luce la gorrilla bien de negro.

Calumnia a la percha y a la plancha,
calumnia a la jaula con sus cien palillitos,
y cuanto hay en el mundo está invertido,
y hay una forestal Salamanca
para pájaros díscolos y listos.

diciembre de 1936

De *Cuadernos de Vorónezh*. Versió d'Aquilino Duque (2010)

Quan la cardina el pastisset de l'aire
palpita de cop sobte i s'estremeix,
salpebra de maldat la capa estudiantil
i el birret negre fa lluir.

Calumnia la perxa i la xapeta,
Calumnia de cent barrots la gàbia
i tot el món va a l'inrevés,
i una boscosa Salamanca hi ha
per als ocells intel·ligents i indòcils.

Desembre del 1936

De *Quaderns de Vorónej*. Versió de Jaume Creus (2014)

[7]

Des de l'estació de Moscou, que abans es deia de Nicolau, vam baixar per la Perspectiva Nevski cap a l'hotel Europa. El primer que vaig veure fou una agulla daurada alçant-se al fons del carrer. Era l'agulla de l'Almirallat. Ossip [Óssip] Mandelstam va escriure que les cases que hi ha vora de l'estació són grises com els gats. Em trobava al carrer més líric del món, segons l'Alexandre [Aleksandr] Blok, i no me'n sabia avenir. La primera impressió que vaig tenir fou la de tristesa, d'una tristesa activa. Puixkin, quan venia de Moscou per estudiar al liceu de Tsarskoie-selo [Tsàrskoie Seló], va topar-se amb un Sant Petersburg més uniforme, glacial, administratiu i impersonal que no la pacífica i provinciana Moscou. Jo només veia gent apressada i, al fons d'un cel rúfol, l'agulla daurada de l'Almirallat. Res més.

Montserrat Roig (1985). *L'agulla daurada*. Barcelona: Edicions 62, «Cara i Creu», 45, p. 26

[8]

[...] I, molts anys després, un poeta que havia de morir en un camp de Sibèria sota l'estalinisme recull l'herència puixkiniana i li dona tota la profunditat del simbolisme. Era Ossip [Óssip] Mandelstam.

Montserrat Roig (1985), *ibídem*, p. 46

[9]

Petersburg! Les adreces, encara les tinc,
i sabré retrobar les veus de tots els morts.

OSSIP MANDELSTAM

Montserrat Roig (1985), *ibídem*, p. 103

[10]

Al seu llibre *El brogit del temps*, Ossip [Óssip] Mandelstam recorda com es comportaven els nens que, a finals del segle XIX, jugaven al Jardí d'Estiu. Els guàrdies no hi deixaven entrar els que duïen botes russes, bruses i gorres. Els nens es tractaven entre ells cerimoniosament, es parlaven de vós i es feien reverències. «La meva primera infància petersburgesa —escriu Mandelstam— fou marcada sota el signe del militarisme més pur, i de debò que no fou pas per culpa meva, sinó de la meva mainadera i del carrer petersburgès de l'època». Construït el 1704 damunt del «prat de la Tsarina», on es celebraven desfilades militars, durant tot el segle XIX fou el lloc d'encontre, de diversió i de xafarderies de l'aristocràcia.

Montserrat Roig (1985), *ibídem*, p. 150

[11]

Diuen que una dama envià un anònim a Maiakovski on li retreia que encara fos viu. Segons la senyora, el destí dels poetes russos era de morir joves i tràgicament. Polejaiev [Polejàiev] morí als 34 anys. Iessenin [Iessenin] se suïcida als 30. El desembrista Rileiev [Riléiev] fou penjat als 31. Block [Blok] morí als 41. Mandelstam desaparegué a Sibèria, en un camp stalinianà, als 47. No sé si aquesta tradició tan honorable l'encetà Puixkin. Però sempre és una ximpleria morir, i encara més morir jove. Malgrat que se sigui un poeta genial. La senyora, al capdavant, es devia sentir feliç: Maiakovski complí el ritu i se suïcidà als 37 anys.

Montserrat Roig (1985), *ibidem*, p. 141

[12]

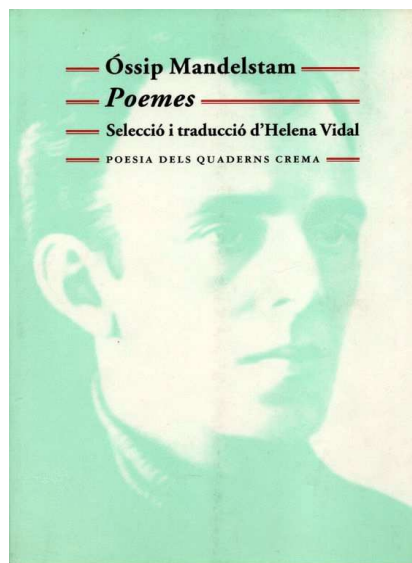
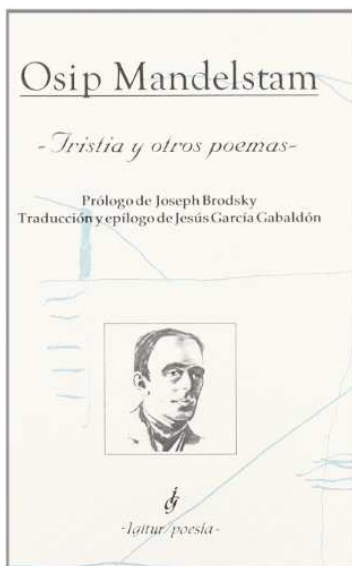
Звук осторожный и глухой
Плода, сорвавшегося с древа,
Среди немолчного напева
Глубокой тишины лесной.

1908

El so discret i esmorteït
del fruit caigut de dalt de l'arbre,
entre la música incansable
del gran silenci al bosc humit.

1908

De *La pedra*. Versió de Helena Vidal (2009)

En aquest enllaç trobareu una sèrie de materials relacionats amb el contingut de la conferència:

<https://www.dropbox.com/sh/aeqdeavh74a5ujy/AACn2C-ox22jExqIupLjrE0za?dl=0>